

Ajan vaikutus puhuttelulisäysten kääntämiseen.

Tarkastelussa Thomas Mannin teoksen

Buddenbrooks ensi- ja uudelleensuomennos

Annikki Liimatainen

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Tampereen yliopisto

Der vorliegende Beitrag beschäftigt sich anhand von zwei Übersetzungen eines deutschsprachigen Klassikers ins Finnische mit der Wiedergabe von Anredeformen, wobei sowohl der Einfluss der Zeit als auch die unterschiedlichen Übersetzungsstrategien und -verfahren in Betracht gezogen werden. Das Ziel der Untersuchung besteht darin, Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen der Erst- und der Neuübersetzung ein und desselben literarischen Werkes festzustellen sowie mögliche Gründe für unterschiedliche Übersetzungen aufzudecken. Wenn auch der Schwerpunkt der Analyse in erster Linie auf lexikalischer Ebene liegt, ist weiterer Gegenstand der Untersuchung die Wirkung der Übersetzungslösungen auf die Textgesamtheit und deren Interpretation, denn ein Text ist immer ein Gefüge aus verschiedenen miteinander korrespondierenden Ebenen. Bearbeitungsgrundlage für die Fragestellung der Untersuchung bildet das Material, das sich aus dem 1901 erschienenen Roman Buddenbrooks. Verfall einer Familie von Thomas Mann sowie dessen finnischen Erst- und Neuübersetzungen aus den Jahren 1925 und 2010 zusammensetzt.

Avainsanat: puhuttelulisäykset, käännösstrategiat, uudelleenääntäminen

1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimusaineisto

Tarkastelen artikkelissani esimerkkien avulla, miten aika ja kääntäjien käyttämät strategiat ovat vaikuttaneet klassikkoteoksen puhuttelulisäysten suomennoksiin. Suomennosten aineistojen käsittelyn lähtökohtana on deskriptiivinen käännöstutkimus, joka on nimenomaan kohdeorientoitunut tutkimustapa ja korostaa kohdekielen ja -kulttuurin sekä käännöksen syntyajankohdan merkitystä kääntämisessä. Artikkelin viitekehyksen muodostavat puhuttelulisäysten tutkimus ja uudelleenääntämisen teoria. Tarkoitukseni on vertailla ensikäännöksen ja uudelleenäännöksen välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä sekä pohtia käännöserojen mahdollisia syitä. Vaikka vertailussa keskitytään etupäässä sanastollisiin seikkoihin, tutkitaan samalla myös käännösratkaisujen vaikutusta tekstikokonaisuuteen ja sen tulkintaan. Tutkimusaineiston muodostavat Thomas Mannin vuonna 1901 ilmestynyt esikoisromaani ja klassikkoteos *Buddenbrooks. Verfall*

einer Familie sekä Siiri Siebergin vuodelta 1925 peräisin oleva ensikäännös ja Ilona Nykyrin uudelleensuomennos vuodelta 2010.

2 Puhuttelulisäykset

Puheeseen sisältyy luontaisesti vokatiivinen eli puhuttelufunktio, joka voidaan ilmaista verbaalisesti tai ei-verbaalisesti esim. eleillä, ilmeillä, hakemalla katsekontaktia tai koskettamalla (Yli-Vakkuri 1989: 44). Verbaalisella puhuttelulla tarkoitetaan puhuttelulisäyksiä sekä puhuteltavaan viittaavaa toisen tai kolmannen persoonan pronominia, joka toimii lauseenjäsenenä. Puhuttelulisäyksillä pyritään kiinnittämään vastaanottajaksi tavoitellun läsnäolijan huomio puhujaan tai ylläpitämään kontaktia. Puhuttelulisäys voi liittyä löyhästi muuhun lausumaan tai muodostaa kokonaan erillisen lausuman. (VISK § 1077, 1078.)

Puhuja ja puhuteltava ovat puhetilanteissa joko tuttavallisessa suhteessa keskenään, toisilleen vieraita tai edustavat yhteiskunnallisia roolejaan, esim. viranhaltijoina tai ammattinharjoittajina (Yli-Vakkuri 1989: 46; Kerzel & Schultze 2004: 939). Näissä erilaisissa puhetilanteissa käytetään erilaisia puhuttelulisäyksiä. Puhuttelulisäysten käyttö määräytyy kuitenkin aina tilanteen mukaan siten, että samassakin puhetilanteessa voidaan vaihdella eri puhuttelulisäyksiä ja luoda sillä tavoin eri merkityksiä. Lisäyksinä käytettävät puhutteluilmaukset – nimen tai henkilökategorian mainitseminen – ovat lähinnä nominaalisia lausekkeita, jotka eivät syntaktiselta kannalta katsottuna ole lauseeseen integroituneita jäseniä (VISK § 1077, 1078).

Nimipuhutteluna käytetään: (1) erisnimiä (*Tony; Jean; Buddenbrook*), (2) hellittely- ja haukkumanimiä, lempi- ja liikanimiä (*Schatz; Bruderherz; idiootti; rotta*), (3) yleisiä luokkanimiä (*rouva; herra; Madame*), (4) yleisnimiä (*jätkä; tyttö; junger Mann*), (5) sukulaisnimiä (*äiti; Großvater; Onkel* + etunimi), (6) tehtävä- ja roolinimityksiä (*Herr Ober; Herr Kollege; (puheen)johtaja*), (7) titteleitä, arvo- ja virkanimiä (*Frau Doktor; Herr Professor; herra majuri*), (8) ryhmäpuhutteluja (*hyvät naiset ja herrat; verehrte Gäste; liebe Freunde klassischer Musik*) (vrt. Zifonun, Hoffmann & Strecker 1997: 916–917, 922; Kerzel & Schultze 2004: 938–939; VISK § 1078). Muodollisissa

tilanteissa käytetään puheenvuoron, puheen tai esitelmän aluksi lausekkeen muotoista kiteytyntä puhuttelua (VISK § 1021) kuten *herra presidentti; arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, hyvät kuulijat; verehrtes Publikum; meine Herrschaften*.¹

Vain harvat puhuttelulisäykset voidaan integroida lauseeseen ja nekin ainoastaan tietyissä asiointitilanteissa (Zifonun ym. 1997: 918). Tällaisia ovat yksityissektorin erilaiset palvelualat, jotka erottuvat epävirallisista muodollisista tilanteista ja joilla on säilynyt sääty-yhteiskunnan aikaisen puhuttelun piirteitä. Näissä puhetilanteissa sosiaalinen tilanne muistuttaa sääty-yhteiskunnan asetelmia eli suhdetta palveltavan ja palvelijan välillä. (Yli-Vakkuri 1989: 48.) Näissä tilanteissa sekä suomessa että saksassa myös epäsuora puhuttelu on mahdollista käyttämällä puhuteltavasta yksikön kolmatta persoonaa, jolloin suora puhuttelu voidaan välttää, esim. *Hat die Dame noch einen Wunsch?* (ks. myös Hall 2005: 67); *Mitä rouvalle saisi olla?; Bitte sehr, der Herr*.

3 Puhuttelun funktiot

Puhuttelulisäyksiä käytetään muun muassa keskustelua aloitettaessa ja päätettäessä. Monenkeskisessä keskustelussa puhuttelun tarkoituksena on osoittaa kuulijoiden joukosta joku tai jotkut puhuteltaviksi, puhuttelulla on toisin sanoen vastaanottajaa osoittava tehtävä. Puhuttelun tehtävänä on myös kontaktin ylläpito. Puhuttelulisäyksiä käytetään keskustelun vuorottamiseen, mutta niillä voidaan osoittaa lisäksi puhe-kumppaneiden välistä suhdetta, esimerkiksi läheisyyttä tai etäisyyttä.

Puhuttelulisäysten käyttö vaihtelee kuitenkin tilanteittain, kielittäin ja kulttuureittain. Siten nimipuhutteluina käytettävillä yleisillä luokkanimillä, tehtävänimityksillä, arvo-nimillä ja yleisnimillä on saksassa ja suomessa vain osittain sama funktio ja käyttöalue. Myös henkilön nimen maininnassa on eroja. Suomen kielessä tervehdykset, kiitokset

---

¹ Kiteytyneet puhuttelut, kuten muutkin toistuvien tilanteiden kiteytyneet puherutiinit, kuuluvat fraseologiantutkimuksen piiriin. Rutiini-ilmaisuista lähemmin esim. Liimatainen (2011: 114–120).

ym. kohteliaisuuskäyttäytymisen piiriin kuuluvat rutiini-ilmaisut eivät yleensä sisällä viittausta kuulijaan (Seppänen 2004: 204), kun taas saksassa nimipuhuttelu on esimerkiksi osa tervehdystä: *Morgen, Peter!* on kohteliaampi ja persoonallisempi kuin pelkkä *Morgen!* (Zifonun ym. 1997: 914). Suomessa lasten ja kotieläinten puhuttelemisen tervehdysten yhteydessä on huomattavasti tavallisempaa kuin aikuisten (VISK § 1077). Saksankielisissä puhutteluissa tavalliset yleisten luokkanimien ja sukunimien yhdistelmät (*Frau Funk, Herr Müller*) ovat suomessa harvinaisia.

Suomessa puhuttelulisäyksen käyttö on luontevinta, kun kyseessä on kontaktin haku. Puhuttelun tehtävänä on kiinnittää puhuteltavan huomio puhujan esittämään kysymykseen, pyyntöön, huomautukseen jne. Affektiivisessä funktiossa esiintyvien puhuttelulisäysten käytössä ei sen sijaan ole kontekstirajoituksia. Suomalainen virallinen puhuttelu on sitä vastoin vierasta alkuperää, esimerkiksi *Hyvää päivää, herra presidentti / herra vääpeli*. (Yli-Vakkuri 1989: 52–53.)

Myös kaunokirjallisissa teksteissä puhuttelulisäyksillä on erilaisia funktioita. Niiden kautta lukijalle esitellään teoksen henkilöt ja annetaan tärkeää tietoa henkilöiden välisistä suhteista sekä puhetilanteiden luonteesta. Monenkeskisissä keskusteluissa puhuttelulisäyksillä on vastaanottajaa osoittava tehtävä ja niitä käytetään lisäksi selvittämään puhujan suhtautumista sanottavaansa. (Tiittula 2006: 434–435.)

4 Puhuttelujen kääntäminen ja uudelleenikäntämishypoteesi

Käännöstieteessä keskustelu uudelleenikäntämisestä sai alkunsa vuonna 1990 lähinnä ranskalaisen Bermanin (1990) pohdintoista, jotka loivat pohjaa niin sanotulle uudelleenikäntämishypoteesille. Bensimonin (1990: ix) mukaan ensikäännökset esittelevät lähtöteoksen kohdekieliselle lukijakunnalle. Ensikäännös pyrkii vähentämään kulttuurien välistä välimatkaa, jotta kohdekielisten lukijoiden olisi helpompi ottaa käänнос vastaan. Uusintakäännöstä tehtäessä teos on kohdekielen lukijalle sen sijaan jo tutumpi, joten kääntäjä voi keskittyä muihin seikkoihin, kuten lähtötekstin kielen ja tyylinkeinojen aiempaa tarkempaan välittämiseen. (Mp.) Uudelleenikäntämishypoteesin

perusoletuksen mukaan ensikäännökset ovat kotouttavia ja uudelleenkäännökset lähtötekstiuskollisempia (Chesterman 2000: 23).

Koska puhuttelukäytännöt ja puhuttelulisäysten käyttö vaihtelevat aikakausittain, tilanteittain, kielittäin ja kulttuureittain, niiden kääntäminen on aina strateginen ratkaisu. Luvuissa 5–7 tarkastellaan esimerkkien avulla, eroavatko ensi- ja uudelleenkäännöksen puhuttelulisäysten suomennokset toisistaan sekä missä määrin lähtökielen elementit siirretään kohdekieliseen tekstiin sellaisenaan eli käytetään vieraannuttavaa käänнос-strategiaa tai missä määrin puhuttelut kotoutetaan eli sopeutetaan kohdekielen ja -kulttuurin konventioihin.

5 Ranskan vaikutus puhutteluihin

Thomas Mannin (1875–1955) maailmankirjallisuuden merkkiteoksiin kuuluva *Buddenbrooks* on moniulotteinen kuvaus lyypekkiläisen Buddenbrookien suvun ja kauppahuoneen asteittaisesta rappeutumisesta. Kirjan tapahtumat sijoittuvat 1800-luvulle. Romaaninsa henkilöiden kuvaamiseen sekä ajan hengen ja paikallisvärin luomiseen kirjan tapahtumiin Mann käyttää kerronnassaan pitkälti vieraskielisiä ilmaisuja, alasaksaa, saksan eri murteita ja erilaisia kielellisiä elementtejä.

Esimerkki 1 on peräisin aivan kirjan alusta, sen toinen virke. Esimerkkivirkkeen alun muodostaa alasaksan emotiivinen ilmaisu *den Düwel ook* (den Teufel auch, Plattdeutsches Wörterbuch e.p.). Sitä seuraa ranskankielinen rutiini-ilmaisu *c'est la question* ja lopuksi ranskankielinen puhuttelulisäys. Buddenbrookien kotikaupungin Lyypekin yläluokka puhui tuohon aikaan jo yläsaksaa, mutta viljeli puheessaan myös ranskankielisiä ilmaisuja. Romanin henkilöistä Johann Buddenbrook vanhempi, jonka repliikki tässä on kyseessä, käytti puhuessaan ranskan lisäksi myös alasaksaa.

- (1) »Je, den Düwel ook, c'est la question, **ma très chère demoiselle!**²« (Mann 2004: 7)
»Ø – Siinäpä se solmu onkin, **ma très chère demoiselle!**« (Mann 1925: 5)
»Jaa-a, mitähän rumahista tosiaanki, c'est la question, **ma très chère demoiselle!**« (Mann 2010:5)
- (2) »Na, wenn wir alle Appetit haben, **mesdames et messieurs** ...« (Mann 2004: 17)
»No niin, jospa sitten alkaisimme, **mesdames et messieurs** ...« (Mann 1925: 18)
»No niin, jospa meille kaikille jo maistuisi, **mesdames et messieurs** ...« (Mann 2010: 14)
- (3) »Wohl bekomm's, **mesdames et messieurs**, geeignete Mahlzeit! [...] **Madame Köppen**, – die Ehre... « (Mann 2004: 36)
»Terveudeksi, **mesdames et messieurs!** [...] **Madame Köppen** – saanko tarjota...« (Mann 1925: 41)
»Eipä kestä, eipä kestä, **mesdames et messieurs**, toivottavasti maistui! [...] **Madame Köppen**, minulla on kunnia...« (Mann 2010: 30)

1600- ja 1700-luvuilta peräisin olevissa saksankielisissä teksteissä esiintyy ranskankielisiä ilmaisuja ja fraseologismeja yleisesti kaikissa tekstilajeissa. Vielä 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkupuolellakin ranskalla oli sivistyneistön parissa ennen kaikkea Itävallassa ja Sveitsissä merkittävä asema. (Burger & Zürcher 2010: 79, 82.) Kuten esimerkit 1–3 osoittavat, ovat sekä ensi- että uudelleenikäännöksen tekijät noudattaneet vieraannuttavaa käänносstrategiaa ja siirtäneet ranskankieliset puhuttelut sellaisinaan eli sitaattilainoina³ kohdeteksteihin.

6 Alasaksa ja murteet puhutteluissa

Buddenbrookit, jotka kuuluivat lyypekkiläiseen yläluokkaan, puhuivat yläsaksaa, mutta läheisten piirissä he saattoivat käyttää alasaksaakin. Vastakohtana tälle Mann pyrkii kuvaamaan muualta tulevat henkilöt pitkälti heidän käyttämiensä murteiden ja kullekin henkilölle ominaisten ilmausten avulla. Esimerkiksi müncheniläisen humalakauppias Alois Permanederin käyttämä Baijerin murre ei ainoastaan kuvaa häntä henkilönä, vaan myös luo ja kuvailee etäisyyttä Lyypekin seurapiireihin. Lisäksi Mann käyttää romaanihenkilöiden erilaista puhetapaa ympäröivän yhteiskunnan ja ympäristön kuvailemiseen. Mannin kotikaupungin Lyypekin alasaksa toimii paikallissymbolina sekä ajan hengen ja paikallisvärin luoja.

---

² Esimerkkien puhuttelulisäysten lihavoinnit lisätty, mutta ensikäännöksen (Mann 1925) kursivoinnit alkuperäiset. Ø osoittaa käännettäessä tehtyä poistoa.

³ Puhuttelujen käänносmenetelmiä ovat tutkineet Kerzel & Schultze (2004).

Niissä dialogikohdissa, joissa lähtötekstissä käytetään murretta, kääntäjät ovat päätyneet erilaisiin käännösratkaisuihin. Ensisuomennoksessa Sieberg pitäytyy ajan tyylin ja normien mukaan huolitellussa kirjakielessä⁴, joten alueellinen ja sosiaalinen variaatio eivät näy käänöksessä. Nykyri sen sijaan korvaa uudelleenkäänöksessä alasaksan Turun murteella (Nykyri 2010, 646). Vaikkei Turku kuulunutkaan Hansaliittoon, sillä oli keskiajalla vilkkaat kauppasuhteet liittoon kuuluvien paikkakuntien kanssa. Lisäksi Lyypekkille ja Turulle on yhteistä se, että ne ovat molemmat vanhoja kauppa- ja merenkulkupaikkoja. (Mp.) Permanederin käyttämän Baijerin murteen Nykyri korvaa puolestaan Etelä-Pohjanmaan ja Peräpohjan murteiden sekoituksella (mts. 647).

Esimerkissä 4 kuvaillaan tilannetta, jossa ympäröivältä maaseudulta kaupunkiin saapuva vihannesmyyjä tervehtii ohi kulkiessaan Buddenbrookien tyärtä Antonieta.

- (4) Eine Gemüsefrau vielleicht, die, ihre große Strohschute mit hellgrünen Bändern auf dem Kopf, in ihrem Wägelchen vom Dorfe hereinkutschierte, rief ihr ein freundliches »God'n Morgen ook, **Mamselling!**« zu, und ... (Mann 2004: 60)
Joku vihannesmyyjätär, joka ajoi pikku rattaitaan kylästä kaupunkiin päässään iso räikeänvihrein nauhoihin koristettu olkihattu, saattoi huutaa hänelle: »Ka, hyvää päivää, **mamsseli!**« ja ... (Mann 1925: 69)
Pienillä vihanneskärryillä kotikylästään tulossa oleva torimuija, jolla oli leveälierinen, vaaleanvihreillä nauhoilla leuan alle sidottu olkihattu, saattoi huikata hänelle ystävällisesti: »Huament vaa **fröökynällekki!**« ja ... (Mann 2010: 50)

Vihannesmyyjä käyttää luonnollisesti omaa murrettaan ja puhuttelee Antonieta sanalla *Mamselling*. *Mamsell* on 1700-luvulla ranskan sanasta *mademoiselle* (neiti) johdettu nimitys, jota käytettiin alun perin porvarillisia tyttöjä ja naimattomia naisia kunnioittavasti puhutellessa ennen kuin nimitystä alettiin käyttää ammattinimityksenä. Naisväkeen liittyviä titteleitä ja puhuttelusanoja Suomessa 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alkupuoliskollakin olivat *rouva* ja *neiti* ja niiden käyttäminen oli tärkeää (Kolehmainen 2007:18). Puhutteluilmaus on säilytetty molemmissa suomennoksissa. Ensisuomennoksessa on käytetty käännösmenetelmänä lainaa, jossa lainasana on kotoutettu kirjoitusasultaan paremmin suomen konventioita vastaavaksi. Vihannesmyyjän käyttämä alasaksalainen tervehdys *God'n Morgen ook* (Guten Morgen auch,

---

⁴ Suomen kirjakielen vakiintuessa suomalaisen kirjallisuuden dialogit muuttuivat kirjakielisemmiksi 1800-luvun loppupuolelta aina 1950-luvulle saakka (ks. esim. Makkonen-Graig & Vaattovaara 2007: 401–402; Tiittula & Nuolijärvi 2007: 390–391). Puhekielen käytössä kääntäjät olivat vieläkin varovaisempia ja normatiivisempia kuin suomalaiset kirjailijat (Tiittula & Nuolijärvi 2007: 392).

Plattdeutsches Wörterbuch e.p.) on sen sijaan vaihtunut yleiskieliseksi tervehdykseksi. Uudelleensuomennoksessa ranskankielinen puhuttelulisäys on korvattu ruotsin sanasta *fröken* johdetulla *fröökynällä* merkityksessä 'neiti, hieno neiti'. Uudelleensuomennoksen tervehdyksessä tavoitellaan muutenkin murteellista ilmaisu.

Esimerkissä 5 palvelija kertoo järkyttyneenä konsuli Johann Buddenbrookin kuolemasta muulle perheelle ja esimerkissä 6 palvelija ilmoittaa konsulin rouvalle, Elisabeth Buddenbrookille, Alois Permanederin vierailusta.

- (5) »Ach, **Fru Konsulin**, ach nee, nu kamen's man flink ... [...]
 «Ach nee, **Ma'm Grünlich** ... un wenn es dat man wier ...» (Mann 2004: 248)
 »Voi, **rouva konsulitar**, voi, voi, tulkaa pian ... [...]
 »Ei, ei, **ma'm' Grünlich** ... jospa olisikin niin ... [...]» (Mann 1925: 295)
 »Voi **frouva konsulinna**, voi ei, äkki ny, ... [...]
 »Eei ollenka, **frouva Ø** ... oliski vaa semmost ...» (Mann 2010: 211)
- (6) »Je, **Fru Kunsel**«, sagte das Mädchen, »doar wier 'n Herr, öäwer hei red' nich dütsch un is ook goar tau snaksch ...« (Mann 2004: 323)
 »Niin, **rouva konsulitar**«, sanoi tyttö, »siellä on semmoinen herra, mutta se ei puhu saksaa ja on muutenkin ...» (Mann 1925: 384)
 »Juu, **frouva Ø**«, sanoi palvelustyttö, »siäl olis yks herra mutku hän puhu vaa jotta ulkomaankiält ja o jollantappa vähä sukkela ...» (Mann 2010: 277)

1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alkupuoliskollakin käytettiin yleisesti naisen tittelinä sanoja, joissa on *-tAr*-johdin. Nämä sanat muodostettiin yleensä miehen arvo- tai ammattinimikkeestä. (Kolehmainen 2007: 20.) Esimerkeissä 5 ja 6 on konsuli Buddenbrookin puolisoa tarkoittavat murteelliset tittelit *Fru Konsulin* ja *Fru Kunsel* käännetty ensisuomennoksessa *rouva konsulittareksi* eli kielen rekisterissä on noustu astetta ylemmäksi. Uudelleenkäännöksen *konsulinna* taas esimerkissä 5 on muodostettu saman mallin mukaan kuin keisarinna ja tohtorinna. Kuten esimerkissä 4 tavoitellaan myös esimerkeissä 5 ja 6 uudelleenkäännöksessä murteellista puhuttelua käyttämällä *frouva*-nimitystä. Merkille pantavaa on lisäksi, että molemmissa esimerkeissä 5 ja 6 on uudelleenkäännöksessä käytetty poistoa: esimerkissä 5 puhuteltavan sukunimi *Grünlich* on jätetty pois ja esimerkissä 6 arvonimi rouva-sanana yhteydestä.

Esimerkeissä 7–9 Permaneder vierailee Buddenbrookien perheen luona. Aluksi hän esittäytyy konsulin rouvalle, jota puhuttelee lähtötekstissä kolmannessa persoonassa ja

käyttää titteliä *gnädige Frau*. Ensikäännöksessä käännösmenetelmänä on käytetty käännöslainaa *armollinen rouva*. Adjektiivi *armollinen* esiintyy Kielitoimiston sanakirjan (2008: s.v. armollinen) mukaan vanhahtavissa puhutteluissa ja titteleissä merkityksessä 'ylhäissäytyinen, korkea-arvoinen, kunnioitettava'. Uudelleensuomennoksessa käännösmenetelmänä on käytetty poistoa.

- (7) »I bitt' die **gnädige Frau** um Verzeihung von wegen dem Kartl; i hob kei onderes zur Hond k'habt. Mei Name ist Permaneder; Alois Permaneder aus München. Vielleicht hat die **gnädige Frau** schon von der Frau Tochter meinen Namen k'hert –« (Mann 2004: 325)
»Pyydän anteeksi, **armollinen rouva**, ettei minulla ollut parempaa korttia. Nimeni on Permaneder, Münchenistä. Ehkäpä **armollinen rouva** on jo kuullutkin minun nimeni rouva tyttärenne kautta –» (Mann 1925: 386)
» Ø Soli se lappo vähä... ko ei muutakhan ollu. Mie olen Permaneder, Alois Permaneder Münchenistä. Teiän flikka onki jo voinu Ø –» (Mann 2010: 278)
- (8) »I donk scheen, **Herr Nachbohr!**« sagte Herr Permaneder ... (Mann 2004: 329)
»Kiitoksia, **herra naapuri!**« sanoi herra Permaneder... (Mann 1925: 391)
»Tattista vaan! Ø« sanoi herra Permaneder... (Mann 2010: 281)
- (9) »I hob die Ähre, **gnädige Frau**... Pfüaht Ihna Gott, **Frau Grünlich**... Pfüaht Gott, **Herr Buddenbrook**... Bei dieser Anrede zuckte Ida Jungmann sogar zusammen und verfärbte sich... «Guten Tag, **Freilein**...« (Mann 2004: 331)
»Minulla on kunnia, **armollinen rouva**... Jumalan haltuun, **rouva Grünlich**... Jumalan haltuun, **herra Buddenbrook**...« Hänen puhutelllessaan herrasväkeä tällä tavoin hytkähti Ida Jungmann ja veri kohosi hänen poskilleen... »Terveeksi, **neiti**.« (Mann 1925: 393–394)
»Paljon kiitoksia, Ø **rouva**... Herran halthun, **rouva Ryynih**... Herran halthun, **herra Puttenrook**...» Ida Jungmann hätkähti ja punastui kuullessaan vieraan puhuttelevan konsulia pelkäksi herraksi... »Hyvvää päivää, **mamselli**...« (Mann 2010: 283)

Kuten katkelmista on todennettavissa, ensisuomennos noudattelee sanavalinnoiltaan tarkoin lähtötekstin puhuttelulisäyksiä. Uudelleensuomennoksessa on esimerkissä 8 käytetty poistoa puhuttelulisäystä käännettäessä, mutta esimerkissä 9 Permanederin hyvästellessä Buddenbrookin perheen vierailunsa päätteeksi yleiset luokkanimet on sen sijaan säilytetty. Konsulinna Buddenbrookia puhuteltaessa luokkanimeä määrittävä adjektiivi *gnädige* on jätetty kokonaan kääntämättä ja Ida Jungmannia, perheen lastenhoitajaa, puhuteltaessa *Fräulein*-sanana tilalle on valittu *mamselli*. Murteen illuusio uudelleensuomennoksen puhutteluihin on saatu poistamalla erisnimistä suomelle epätyypillisiä konsonanttiyhtymiä sekä korvaamalla saksan *ü*-kirjain pitkällä *y*-äänteellä ja vaihtamalla *b*- ja *d*-konsonanttien tilalle *p*- ja *t*-kirjaimet: *Ryynih* pro *Grünlich*, *Puttenrook* pro *Buddenbrook*. Alueellinen variaatio ei siten välity ensisuomennoksen puhutteluissa. Baijerin murre on esimerkiksi osa rahvaanomaisen Permanederin identiteettiä. Kun hän suomennoksessa käyttää samanlaista muodollista yleiskieltä kuin Buddenbrookien perheenjäsenet, jäävät henkilöluonnehdinta hänen osaltaan samoin

kuin henkilöiden väliset suhteet pitkälti välittymättä käännöksen lukijalle. Tämä vaikuttaa vääjäämättä myös teoksen kokonaistulkintaan.

7 Puhuttelut kirjeissä

Teoksessa on myös useita kirjeitä, joissa niissäkin esiintyy puhutteluja niin kirjeen alussa kuin varsinaisessa tekstissä. Esimerkissä 10 Antonie kirjoittaa isälleen, ettei haluaisi suostua liikemies Grünlichin kosintaan. Antonie puhuttelee isäänsä kirjeen alussa *Papaksi*, jota käytetään saksankielisessä kulttuurissa perhepiirissä. Ensisuomenoksessa se on korvattu kirjakielen mukaisella ilmaisulla *isä*, uudelleensuomenoksessa tavoitellaan enemmän lähtökielen rekisteriä. Muutenkin uudelleensuomennos on lähtötekstille uskollisempi, sillä puhuttelulisäyksen *dem besten Vater* adjektiivi on käännetty samalla tavalla kuin lähtötekstissä eikä myöhempää puhutteluilmaisua ole poistettu kuten ensisuomenoksessa. Esimerkissä 11 Grünlich ilmoittaa appivanhemmilleen vaimonsa Antonien synnyttäneen juuri tyttären. Kuten suomennoksista voidaan todeta, ovat kääntäjät päätyneet niissä kummassakin hienoisiin muutoksiin. Ensisuomenoksessa kirjeen alun puhuttelussa *und*-sana on korvattu pilkulla, uudelleenkäännöksessä taas kirjeen alun puhutteluilmaus *Eltern* on korvattu *appivanhemmilla*.

- (10) »**Lieber Papa!** O Gott, wie habe ich mich geärgert. [...] Dir, **dem besten Vater**, kann ich es ja sagen, daß [...] aber das muß ich Dir sagen, **lieber Papa**, so jung ich bin, aber [...] Deine gehorsame Tochter *Antonie*.« (Mann 2004: 145)
 »**Rakas isä** Voi sentään, kuinka minä olen ollut suutuksissani! [...] Sinulle voin kertoa, **rakas isä**, että [...] mutta minun täytyy sanoa sinulle Ø, niin nuori [...] kuuliainen tyttäresi *Antonie*.« (Mann 1925: 173)
Rakas Pappa! Luoja että olen raivoissani. [...] Sinulle, **parahin Isä**, minä voin kertoa, että [...] mutta minun on sanottava Sinulle, **Isä rakas**, niin nuori [...] kuuliainen tyttäresi Antonie (Mann 2010: 123–124)
- (11) **Liebe und hochverehrte Eltern!** Unterfertigter sieht sich in der angenehmen Lage, Sie von der [...] Ich empfehle mich den **würdigsten Eltern** in hochachtungsvoller Zärtlichkeit. *B. Grünlich*. (Mann 2004: 175)
Rakkaat, korkeasti kunnioitetut vanhemmat! Allekirjoittanut saattaa suureksi ilokseen ilmoittaa Ø, että [...] Tervehdän **arvoisia vanhempiani** sydän täynnä mitä hartainta kunnioitusta. *B. Grünlich*. (Mann 1925: 209)
Rakkaat ja suuresti arvostetut appivanhemmat! On allekirjoittaneen miellyttävä velvoitus ilmoittaa Teille, että [...] Jätän **arvoisille appivanhemmilleni** kunnioittavimmin hellät jäähyväiset. *B. Grünlich* (Mann 2010: 149)

8 Yhteenveto

Thomas Mann käyttää teoksessaan *Buddenbrooks* monipuolisesti saksan kielen ilmaisurekisteriä ja myös Mannin käyttämä sanasto asettaa kääntäjälle omat haasteensa. Teoksessa käytettyjen puhuttelulisäysten merkittävimpiä funktioita ovat ajan hengen ja paikallisvärin luominen, henkilöiden kuvaus sekä henkilöiden välisten suhteiden esittäminen. Vaikka tässä esitelty tutkimus on rajallinen, tarkasteltujen tekstikatkelmien perusteella voidaan kuitenkin osoittaa, että sekä ensikäännös että uudelleensuomennos sopivat oman aikansa konteksteihin. Ensikäännöksessä on käytetty enimmäkseen vieraannuttavaa käännösstrategiaa ja puhuttelulisäysten käännökset ovat lähtökieleen verrattuna muuten varsin uskollisia, mutta kun lähtötekstin henkilöhahmot käyttävät puheessaan kirjakielen tilalla alasaksaa ja saksan eri murteita, ensikäännöksen kaikki henkilöhahmot puhuvat sen ajan suomalaisten normien mukaan yleis- tai kirjakieltä. Siten osa niin romaanihenkilöiden karakterisoinnista kuin romaanissa kuvatus ajan hengestä, paikallisväristä ja alueellisesta variaatiosta jää välittymättä kohdekielisille lukijoille, mikä vaikuttaa myös teoksen kokonaistulkintaan. Uudelleenkäännöksessä puhuttelulisäysten alasaksa ja saksan eri murteet on sen sijaan korvattu suomen eri murteilla ja murteiden sekoituksella, joten uudelleenkäännös on siinä suhteessa lähempänä lähtötekstiä. Muuten uudelleenkäännöksen puhuttelulisäysten kääntämisessä on käytetty pitkälti kotouttavaa käännösstrategiaa, joten ensikäännös on tässä suhteessa lähtötekstiuskollisempi. Uudelleensuomennoksessa on käytetty käännös menetelmänä muun muassa poistoa ensikäännöstä useammin. Kaikkein lähimpänä ensi- ja uudelleensuomennos ovat niin toisiinsa kuin lähtötekstiin nähden dialogien ranskankielisiä puhuttelulisäyksiä käännettäessä. Niiden kääntämisessä aika on näin ollen vaikuttanut vähiten tehtyihin käännösratkaisuihin. Siten uudelleenkääntämishypoteesi, jonka mukaan ensikäännös olisi uudelleenkäännöstä kotouttavampi, ei saa tämän puhuttelulisäysten kääntämisen tutkimuksen perusteella suoraa vahvistusta. Tarkasteltujen tekstikatkelmien perusteella näyttää pikemminkin siltä, että niin ensikäännöksessä kuin uudelleensuomennoksessa on sekä kotouttavia että lähtötekstiä tarkalleen noudattavia kohtia.

Lähteet

Primäärilähteet

- Mann, Thomas (2004 [1901]). *Buddenbrooks. Verfall einer Familie*. 53. painos. Frankfurt/M.: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Mann, Thomas (1925). *Buddenbrookit. Erään suvun rappeutumistarina*. Suom. Siiri Sieberg. Porvoo: WSOY.
- Mann, Thomas (2010). *Buddenbrookit. Erään suvun rappio*. Suom. Ilona Nykyri. Helsinki: WSOY.

Sekundäärilähteet

- Bensimon, Paul (1990). Présentation. *Palimpsestes* 4, IX–XIII.
- Berman, Antoine (1990). La retraduction comme espace de la traduction. *Palimpsestes* 4, 1–7.
- Burger, Harald & Peter Zürrer (2010). Französische und italienische Einflüsse auf die deutsche Phraseologie – Wann es sie gab und ob es sie noch heute gibt. Teoksessa: *Phraseologie global – areal – regional. Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8.2008 in Helsinki*, 73–90. Toim. Jarmo Korhonen, Wolfgang Mieder, Elisabeth Piirainen & Rosa Piñel. Tübingen: Narr.
- Chesterman, Andrew (2000). A Causal Model for Translation Studies. Teoksessa: *Intercultural Faultlines. Research Models in Translation Studies I. Textual and Cognitive Aspects*, 15–27. Toim. Maeve Olohan. Manchester & Northampton: St. Jerome.
- Hall, Christopher (2005). Die deutsche und finnische Anrede im interkulturellen Vergleich. Teoksessa: *Satz – Text – Kulturkontrast. Festschrift für Marja-Leena Piitulainen zum 60. Geburtstag*, 63–89. Toim. Ewald Reuter & Tiina Sorvali. Frankfurt/M. ym.: Lang.
- Kerzel, Martina & Brigitte Schultze (2004). Anrede und Titulatur in der Übersetzung. Teoksessa: *Übersetzung: ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*, 936–948. Toim. Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermans, Werner Koller, José Lambert & Fritz Paul. Berlin & New York: de Gruyter.
- Kielitoimiston sanakirja (2008). CD-ROM versio 2.0. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy.
- Kolehmainen, Taru (2007). Naissukuista kielenkäytön historiaa. *Kielikello* 40:4, 18–21.
- Liimatainen, Annikki (2011). *Ach du Donnerchen – Voi herran pieksut!* Zur Wiedergabe der emotiven Formeln in deutschen und finnischen Übersetzungen. Teoksessa: *Beiträge zur pragmatischen Phraseologie*, 113–145. Toim. Irma Hyvärinen & Annikki Liimatainen. Frankfurt/M. ym.: Lang.
- Makkonen-Graig, Henna & Johanna Vaattovaara (2007). Murteiden uusi nousu. Teoksessa: *Suomennoskirjallisuuden historia 2*, 401–411. Toim. H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nykyri, Ilona (2010). Suomentajan jälkisanat. Teoksessa: Mann, Thomas: *Buddenbrookit. Erään suvun rappio*, 646–647. Helsinki: WSOY.
- Plattdeutsches Wörterbuch (e.p.). [Lainattu 16.3.2013]. Saatavilla: <http://www.duering-online.de/platt#D>.
- Seppänen, Eeva-Leena (2004). Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. Teoksessa: *Kieli 4. Suomalaisen keskustelun keinoja I*, 195–231. Toim. Auli Hakulinen. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Tiittula, Liisa (2006): Nominale Anredeformen in literarischen Dialogen und deren Übersetzungen. Teoksessa: *Dialogischer Sprachgebrauch*, 431–445. Toim. Irma Taavitsainen, Juhani Härmä & Jarmo Korhonen. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXVI. Helsinki: Uusfilologinen yhdistys.
- Tiittula, Liisa & Pirkko Nuolijärvi (2007). Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomennoksissa. Teoksessa: *Suomennoskirjallisuuden historia 2*, 387–400. Toim. H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho (2004). *ISO suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Yli-Vakkuri, Valma (1989). Suomalaisen puhuttelun piirteitä. Teoksessa: *Kielen käyttö ja käyttäjä*, 43–74. Toim. Anneli Kauppinen & Kyllikki Keravuori. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Zifonun, Gisela, Ludger Hoffmann & Bruno Strecker (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Bd. 1. Berlin, New York: de Gruyter.